

ΡΟΥΜΠΙΝΗ Ν. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΙ ΠΥΛΕΣ ΤΟΥ ΑΔΗ ΣΤΟ ΤΑΙΝΑΡΟ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΗ HUGO FAVOLIUS

Στις ταξιδιωτικές αφηγήσεις της Αναγέννησης απηχείται το δέος και η συγκίνηση που γεννά στους ουμανιστές η Αρχαιότητα¹. Λόγιοι ταξιδιώτες με αποσκευές τα έργα των κλασικών και μεταγενέστερων, Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων, περιηγούνται τον Ελλαδικό χώρο επιδιώκοντας να συναντήσουν το κλέος της Αρχαίας Ελλάδας.

Το σύγχρονο πρόσωπο της χώρας, υπό το καθεστώς της Οθωμανικής ή της Ενετικής κατοχής δεν μαρτυρεί την παρελθούσα ακμή της². Πόλεις ερημωμένες, κάτοικοι καταβεβλημένοι από τον ξένο ζυγό, ιστορικά μνημεία λεηλατημένα συνθέτουν μια εικόνα παρακμής και εγκατάλειψης της Ελλάδας καθόλη τη διάρκεια της μακραίωνης κυριαρχίας των Οθωμανών. Η συγγραφική παραγωγή των περιηγητικών κειμένων ακμάζει κατά τον 16^ο αι. Χρονικά, γεωγραφικά και ιστορικά έργα, πορτολάνοι και μονογραφίες μεταφέρουν την εμπειρία του ταξιδιού και απηχούν αναμνήσεις του ιστορικού παρελθόντος³.

¹ J. Merriman, *A History of Modern Europe from the Renaissance to the Present*, W.W. Norton & Company, New York-London 1996: 60 - 62. N. Bisaha., *Creating East and West. Renaissance Humanists and the Ottoman Turks*, PENN University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2004: 174 - 187.

² Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα 333 μΧ.-1700*, τ. Α', Αθήνα 1994⁸: 41-44.

³ Κ. Φιλοπούλου-Δεσύλλα, *Ταξιδιώτες της Δύσεως. Πηγή για την Οικονομική ζωή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στους Χρόνους του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς 1520-1566*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών-Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, 53, Αθήνα 1987. Ι. Vingopoulou-Papazotou, "Le voyage en Méditerranée Orientale à travers les titres d'ouvrages de relation du XVIe siècle", ανάπτυπο, *Balkan Studies* 31, Θεσσαλονίκη 1990: 57 - 60. St. Yerasimos, *Les Voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe -XVIe siècles)*. Bibliographie, itinéraires et inventaire des lieux habités, Publications de la Société Turque d'Histoire, Serie VII, no. 117, Ankara 1991. Κ. Σιμόπουλος, ό.π. : 353-360. Ι. Vingopoulou, *Le monde grec vu par les*

Στα μέσα του 16^{ου} αι. ο Φλαμανδός γιατρός, λόγιος και περιηγητής Hugo Favolius⁴ με αφετηρία τη Βενετία ξεκινά το 1545 το ταξίδι του προς την Κωνσταντινούπολη, ως μέλος μιας διπλωματικής αποστολής που όρισε ο αυτοκράτορας Κάρολος Ε΄ των Αψβούργων στην Πύλη για να συνθηκολογήσουν με τον Σουλτάνο Σουλεϊμάν Α΄. Τις εμπειρίες του ταξιδιού του καταγράφει στα τρία βιβλία του έργου *Hodoeporici Byzantini* που εκδόθηκε στη Louvain το 1563. Πρόκειται για ένα έργο ποιητικό, γραμμένο στα λατινικά, σε δακτυλικό εξάμετρο, κατά το πρότυπο του έπους, που αριθμεί 1897 στίχους⁵. Στο πρώτο βιβλίο ο Favolius περιγράφει το ταξίδι από τη Βενετία προς τη Ραγούζα μέσω της Αδριατικής και της Βαλκανικής χερσονήσου μέχρι την Κωνσταντινούπολη⁶. Το δεύτερο βιβλίο του αφορά στην Κωνσταντινούπολη και τις διαπραγματεύσεις του αρχηγού της αποστολής Veltwijck με τον Σουλεϊμάν Α΄, ενώ το έργο ολοκληρώνεται με το τρίτο βιβλίο και την αφήγηση του θαλάσσιου ταξιδιού της επιστροφής από την Κωνσταντινούπολη προς την Βενετία⁷.

Ο λόγιος περιηγητής παραδίδει πλήθος ιστορικών, γεωγραφικών και μυθολογικών πληροφοριών⁸ και αντλεί το υλικό του κατ' αρχήν από την αυτοψία του ταξιδιού, αλλά και μέσα από την μελέτη των έργων των κλασικών Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων, καθώς και από τα περιηγητικά κείμενα των συγχρόνων του.

Συγκεκριμένα, στο τρίτο βιβλίο του *Hodoeporici Byzantini* ο αναγνώστης μπορεί να βιώσει τις περιγραφές των τόπων που επισκέφθηκε ο Favolius. Ο συγγραφέας, λάτρης του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, συμπληρώνει την αφήγησή του με ιστορικές και μυθολογικές παρεκβάσεις. Στο τρίτο αυτό βιβλίο (στ. 1341-1374) ο Favolius με παραστατικό λόγο αφιερώνει ένα απόσπασμα στην περιγραφή της βραχόδους περιοχής, όπου εντοπίζονταν, σύμφωνα με τις αρχαίες μαρτυρίες, οι πύλες

voyageurs du XVIe siècle, Institut de recherches néohelléniques Fondation Nationale de la recherche scientifique, Athènes 2004.

⁴ Για τη ζωή του Hugo Favolius βλ. A. Deisser, *Sur la Route de Constantinople. Le premier livre de l' Hodoeporicon Byzantinum (1563) par Hugo Favolius, édition critique, traduction, commentaire*, Université de Liège, χωρίς χρονολογία δακτυλογραφημένη διατριβή: 23 – 43. P. Δημοπούλου, *Hugo Favolius Hodoeporici Byzantini liber III (1563)*, Γλωσσική και Ερμηνευτική Εξέταση, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Φιλολογίας, αδημοσίευτη διατριβή, Αθήνα 2006: 24 -28.

⁵ P. Δημοπούλου, ό.π.: 29 -32.

⁶ A. Deisser, ό.π.:

⁷ P. Δημοπούλου, ό.π.: 33 - 39.

⁸ P. Δημοπούλου, ό.π.: 100 – 222.

του Άδη, και παραθέτει μια σύντομη διήγηση του μύθου της καθόδου του Ηρακλή στον Κάτω Κόσμο:

Hinc propulsa ratis contis, leni actaque vento
 Litora curva legit, sinuosaque stagna Laconum,
 Taenariasque petit fauces, atri ostia Ditis.
 Utque illam propius terris adverterat inter
 Flexilis arcta vadi naucerus, et aspera rupis,
 Quae superundantis contexerat unda profundi,
 Protinus avulsos nautae legere rudenteis,
 Ordinibusque suis rursus per transtra sedentes,
 Demisso remis petierunt litora velo.
 Cumque in praecipiti decliveis aethere serus
 Phoebus equos, currusque ageret, tenebrosa per orbem
 Noxque soporiferas a tergo induceret umbras,
 Sternimur undivagae supra tabulata carinae
 Laevia, perque foros passim, somnoque iacentem
 Scirpea me nautae storea heic pro stibade molli
 Accipit. inde levi cum primum rore madentis
 Matutina novo respersit lumine terras,
 Extollens roseos coelo Tithonia currus,
 Aeream rupem, et scopulorum mole revulsam
 Fluctibus usque maris refluis, et sideris aestu
 Scandimus, unde patet late prospectus in aequor.
 Atque in declivi, tum qua procurrit in undas
 Spartano tanquam praetenta peninsula ponto,
 Exstat in obiectu rabidae spelunca Maleae
 Dira domus, picea caligine semper abundans.
 Spiritus unde putris, veluti graveolentis Averno.
 Nidorem spurcum, et tetros exspirat odores,
 Sulfureosque velut ruptis fornacibus igneis,
 Flammarumque globos non raro eructat in auras.
 Hac olim Alcides, nisi si sit fabula vatum
 Futilis, invasit Stygii penetralia Ditis,
 Et caliganteis Erebi pervenit ad umbras.
 Eduxitque ferum tenebrosae Noctis alumnum
 Solus in aethereas pavefactum Cerberon auras.

Laconicus sinus.
 Tenarium, nunc
 Capo Mattapam

(στ. 1341 – 1374)

Ο Favolius, όπως αναφέρεται στους προηγούμενους στίχους, το πλήρωμα και οι συνταξιδιώτες του, μετά από πολλές περιπέτειες διαπλέουν τις λακωνικές ακτές και αγκυροβολούν στο ακρωτήριο Ταίναρο. Οι ταξιδιώτες περνούν τη νύχτα στο πλοίο και το πρωί αντικρίζοντας έναν

βραχώδη όγκο που υψωνόταν αποκομμένος από τον κύριο ύφαλο, αποφασίζουν να ανέβουν στην κορυφή του, με τη μοναδική θέα στο πέλαγος. Εκεί, στην κατάληξη της χερσονήσου που σχηματίζουν τα βράχια μέσα στα κύματα, απέναντι από τον κάβο Μαλιά, ο Favolius αναφέρει ότι υπήρχε σπήλαιο απ'όπου έβγαιναν μαύροι και δύσσομοι καπνοί. Για την ερμηνεία του φαινομένου καταφεύγει στην περιγραφή από τους κλασικούς συγγραφείς και δανειζόμενος τα λόγια τους, συνθέτει το δικό του κείμενο, μια υποβλητική περιγραφή της εισόδου του Άδη στο Ταίναρο. Από το σημείο αυτό, σύμφωνα με τον μύθο, ο Ηρακλής, τον οποίο ο Favolius ονομάζει Αλκίδη, εισέβαλε στα άδυτα του Στυγίου Πλούτωνα, έφτασε στα σκοτάδια του Ερέβους που άχνιζαν, και κατάφερε να υψώσει μόνος του στις αιθέριες αύρες τον φοβερό γιο της σκοτεινής Νύχτας, τον Κέρβερο.

Ο θάνατος απασχόλησε πολλούς Έλληνες και Λατίνους συγγραφείς. Οι μυθικές διηγήσεις για τον Άδη και τον Κάτω Κόσμο παρείχαν εμψυγνείες για τη μετά θάνατο ζωή. Οι αναφορές των Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων στον Κάτω Κόσμο αλλά και σε ένα πλήθος μυθικών ηρώων, θεών και τόπων υπήρξαν πολλές και ποικίλες. Η μυθολογία συνδέει τον Άδη με τον Θεό Πλούτωνα, αναφέρει τον Κέρβερο ως άγρυπνο φύλακα των πυλών του, τη λίμνη Αχερουσία αλλά και πολλές άλλες παραλλαγές, σχετικά με τους θεούς και τους τόπους. Οι αρχαίοι συγγραφείς εντόπιζαν τις πύλες του Άδη στο ακρωτήριο Ταίναρο, σε μια σπηλιά κάτω από τα βράχια, που οδηγούσε στα έγκατα του Κάτω Κόσμου, στο Έρεβος. Ο Ευρυσθέας, βασιλιάς της Τίρυνθας⁹, σύμφωνα με τον μύθο, υπέβαλε τον Ηρακλή σε δοκιμασίες, τους φημισμένους άθλους. Ο Ηρακλής στον συγκεκριμένο άθλο ανέλαβε να οδηγήσει στο βασίλειό του Κέρβερο, ένα τέρας με τη μορφή σκύλου¹⁰. Σύμφωνα με τον μύθο ο Ηρακλής ήρθε στο Ταίναρο και κατέβηκε στον Άδη. Η ακριβής θέση της εισόδου στον Κάτω Κόσμο βρισκόταν σε μια σπηλιά, κάτω από τον ναό του Ποσειδώνα που ήταν χτισμένος στο ακρωτήριο¹¹. Ο ήρωας κατάφερε να μπει στη σπηλιά μετά από πολλά εμπόδια και αρκετές περιπέτειες. Εκεί συνάντησε την Περσεφόνη και τον Πλούτωνα από τον οποίο ζήτησε την άδεια να οδηγήσει στη γη τον Κέρβερο. Ο Πλούτωνας συγκατένευσε με τον όρο όμως, να μην χρησιμοποιήσει κανένα ό-

⁹ P. Grimal, *Λεξικό της ελληνικής και ρωμαϊκής μυθολογίας*, επιμ. Β. Ατσαλος, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1991: 227, 229.

¹⁰ Σύμφωνα με τη μυθική παράδοση ο Κέρβερος είχε πενήντα ή εκατό κεφάλια και με τη φοβερή μορφή του απέτρεπε τη διέλευση από και προς τον Κάτω Κόσμο. Μια διαφορετική εκδοχή παρουσιάζει τον Κέρβερο να θυμίζει φοβερό φίδι με θανατηφόρο δάγκωμα. P. Grimal, *ό.π.*: 353.

¹¹ P. Olalla, *Μυθολογικός Ατλας της Ελλάδας*, Road Εκδόσεις, Αθήνα 2003: 39-40.

πλο παρά μόνο τα χέρια του. Ο Ηρακλής δέχτηκε και αφού βρήκε τον Κέρβερο, πάλεψε μαζί του, τον έδεσε και τον οδήγησε στη γη¹².

Τον μύθο αυτό αναφέρουν στο έργο τους και πολλοί Έλληνες συγγραφείς και τοποθετούν τις πύλες του Άδη στο Ταίναρο όπου τις συνδέουν με την κάθοδο του Ηρακλή στον Κάτω Κόσμο. Ο Όμηρος, στην Ιλιάδα, μνημονεύει την έξοδο του Κέρβερου από τον Άδη:

*εἰ γὰρ ἐγὼ τάδε ἦδε' ἐνὶ φρεσὶ πευκαλίμησιν,
εὐτέ μιν εἰς Αἴδαο πολάρταο προὔπεμψεν
ἐξ' Ἑρέβους ἄζοντα κύνα στυγεροῦ Αἴδαο,
οὐκ ἂν ὑπεξέφυγε Στυγὸς ὕδατος αἰπὰ ῥέεθρα.*¹³

Στην Οδύσσεια, επίσης, ο συγκεκριμένος άθλος του Ηρακλή χαρακτηρίζεται κρατερώτατος και γίνεται λόγος για τους ήρωες που συνάντησε κατά την καθοδό του στον Άδη, χωρίς ωστόσο να συνδέονται οι πύλες του Άδη με το Ταίναρο:

*καὶ ποτὲ μ' ἐνθάδ' ἔπεμψε κύν' ἄζοντ'· οὐ γὰρ ἔτ' ἄλλον
φράζετο τοῦδ' ἐγὼ μοι κρατερώτερον εἶναι ἄεθλον.
τὸν μὲν ἐγὼν ἀνένεικα καὶ ἤγαγον ἐξ Αἴδαο·
Ἑρμείας δέ μ' ἔπεμπεν ἰδὲ γλαυκῶπις Ἀθήνη.]
᾿Ως εἰπὼν ὁ μὲν αὖτις ἔβη δόμον Αἴδος εἴσω.]
<᾿Ως εἰποῦς· ἦ γ' αὖτις ἔβη δόμον Αἴδος εἴσω.>
αὐτὰρ ἐγὼν αὐτοῦ μένον ἔμπεδον, εἴ τις <ἐπέ>λθοι
ἀνδρῶν ἡρώων, οἳ δὴ τὸ πρόσθεν ὄλοντο·
[καὶ νῦν κ' ἔτι προτέρους ἴδον ἀνέρας, οὓς ἔθελόν περ,
Θησέα Πειρίθοόν τε, θεῶν ἐρικυδέα τέκνα·]
ἀλλὰ πρὶν ἐπὶ ἔθνε' ἀγείρετο μυρία νεκρῶν
ἡχῇ θεσπεσίῃ· ἐμὲ δὲ χλωρὸν δέος ἦρει
μὴ μοι Γοργεῖην κεφαλὴν δεινοῖο πελώρου
ἐξ Αἴδος πέμψειεν ἀγανὴ Περσεφόνεια*¹⁴.

Ο μύθος παραδίδεται και από τον Διόδωρο τον Σικελιώτη στη Βιβλιοθήκη, ο οποίος γράφει για τον Ηρακλή: *ἔλαβε πρόσταγμα παρ' Εὐρυσθέως τὸν ἐξ ἄδου Κέρβερον πρὸς τὸ φῶς ἀγαγεῖν*¹⁵. Ο ήρωας μετά την μετάβαση του στην Αθήνα για να συμμετάσχει στα Ελευσίνια μυστήρια

¹² Larousse *Encyclopedia of Mythology*, εισαγ. R. Graves, Paul Hamlin, London 1965: 197. Ελληνική Μυθολογία, εποπτεία Ι. Θ. Κακριδή, τ. 4, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1986: 64-68. P. Grimal, ό.π.: 260-261, 353. P. Olalla, ό.π.: 156.

¹³ Ιλ. 8, 366-369.

¹⁴ Οδύσσ. 11, 623-635.

¹⁵ 4, 25, 1.

εκτελεί την εντολή του Ευρυσθέα: Οὗτος γὰρ κατὰ τοὺς παραδεδομένους μύθους καταβάς εἰς τοὺς καθ' ἄδου τόπους, καὶ προσδεχθεὶς ὑπὸ τῆς Φερσεφόνης ὡς ἂν ἀδελφός, Θησέα μὲν ἀνήγαγεν ἐκ δεσμῶν μετὰ Πειρίθου, χαρίσαμένης τῆς Κόρης, τὸν δὲ κύνα παραλαβὼν δεδεμένον παραδόξως ἀπήγαγε καὶ φανερόν κατέστησεν ἀνθρώποις¹⁶.

Σύντομη μνεία της κατάβασης του Ηρακλή στον Άδη απαντά και στο έργο του Ξενοφάντα, Κύρου Ανάβασις: καὶ ὠρμίσαντο παρὰ τῇ Ἀχερουσιάδι Χερρονήσῳ, ἔνθα λέγεται ὁ Ἡρακλῆς ἐπὶ τὸν Κέρβερον κύνα καταβῆναι ἢ νῦν τὰ σημεῖα δεικνύασι τῆς καταβάσεως τὸ βάθος πλέον ἢ ἐπὶ δύο στάδια¹⁷.

Ο Ευριπίδης σε σχετικό απόσπασμα για το ίδιο περιστατικό αναφέρει ότι ο Ηρακλής κατ' εντολή του Ευρυσθέα έπρεπε να κατέβει από τις πύλες του Άδη στο Ταίναρο και να φέρει στο φως τον τρισώματον κύνα, που τις φύλαγε:

Καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἐξεμόχθησεν πόνους,
τὸ λοιίσθιον δὲ Ταϊνάρου διὰ στόμα
βέβηκ' ἐς Αἴδου τὸν τρισώματον κύνα
ἐς φῶς ἀνάζων, ἔνθεν οὐχ ἤκει πάλιν¹⁸.

διῆλθον ἀγέλας κείς νεκροὺς ἀφικόμην,
Αἴδου πυλῶρὸν κύνα τρίκρανον ἐς φάος
ὅπως πορεύσαιμ' ἐντολαῖς Εὐρυσθέως¹⁹.

Ο συγγραφέας της Απολλοδώρου Βιβλιοθήκης αφηγείται τον δωδέκατο άθλο του Ηρακλή και περιγράφει την τερατώδη μορφή του Κέρβερου: Δωδέκατον ἄθλον ἐπετάγη Κέρβερον ἐξ' Αἴδου κομίζειν. εἶχε δὲ οὗτος τρεῖς μὲν κυνῶν κεφαλάς, τὴν δὲ οὐρὰν δράκοντος, κατὰ δὲ τοῦ νώτου παντοίων εἶχεν ὄφεων κεφαλὰς²⁰. Παραθέτει λεπτομέρειες για την κάθοδο του Ηρακλή στον Άδη από το στόμιο του Ταϊνάρου, ενώ αναφέρει τις περιπέτειες, τα πρόσωπα που συνάντησε στον Κάτω Κόσμο και τέλος την έξοδό του στον Επάνω Κόσμο μαζί με τον Κέρβερο:.. καὶ παραγενόμενος ἐπὶ Ταῖναρον τῆς Λακωνικῆς, οὐ τῆς Αἴδου καταβάσεως τὸ στόμιόν ἐστι, διὰ τούτου κατῆι. ὀπηνίκα δὲ εἶδον αὐτὸν αἱ ψυχαί, χωρὶς Μελεάγρου καὶ Μεδούσης τῆς Γοργόνος ἔφυγον.... πλησίον δὲ τῶν Αἴδου πυλῶν γενόμενος Θησέα εὗρε καὶ Πειρίθουν τὸν

¹⁶ 4, 26, 1.

¹⁷ Κύρ. Αν. 6, 2, 2-3.

¹⁸ Ηρ. 22-25.

¹⁹ Ηρ. 1276 – 1278.

²⁰ 2, 5, 12

Περσεφόνης μνηστευόμενον γάμον καὶ διὰ τοῦτο δεθέντα.... αἰτοῦντος δὲ αὐτοῦ Πλούτωνα τὸν Κέρβερον, ἐπέταξεν ὁ Πλούτων ἄγειν χωρὶς ὧν εἶχεν ὄπλων κρατοῦντα. ὁ δὲ εὐρών αὐτὸν ἐπὶ ταῖς πύλαις τοῦ Ἀχέροντος, τῷ τε θάρακι συμπεφραγμένος καὶ τῇ λεοντῇ συσκεπασθεῖς, περιβαλὼν τῇ κεφαλῇ τὰς χεῖρας οὐκ ἀνῆκε κρατῶν καὶ ἀγχῶν τὸ θηρίον, ἕως ἔπεισε, καίπερ δακνόμενος ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν οὐρὰν δράκοντος. συλλαβὼν οὖν αὐτὸν ἦκε διὰ Τροίζηνος ποιησάμενος τὴν ἀνάβασιν. Ἀσκάλαφον μὲν οὖν Δημήτηρ ἐποίησεν ὦτον. Ἡρακλῆς δὲ Εὐρυσθεὶ δείξας τὸν Κέρβερον πάλιν ἐκόμισεν εἰς Αἶδου²¹.

Ο Στράβωνας, στον οποίο συχνά παραπέμπει ο Favolius, εντοπίζει στα Γεωγραφικά του τον λακωνικό κόλπο ανάμεσα στο Ταΐναρο και τον Μαλέα: Ἔστι δ' οὖν μετὰ τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον ὁ Λακωνικὸς μεταξύ Ταϊνάρου καὶ Μαλεῶν²². Τοπογραφικές πληροφορίες για τις ακτές τῶν Λακωνίων, το Ταΐναρο και τον Μαλέα παραδίδει και ο Favolius²³. Ο Στράβωνας, σχετικά με τον μύθο, αναφέρει ότι στο Ταΐναρο, κοντά στο ιερό του Ποσειδώνα, βρισκόταν ένα σπήλαιο, ἀπ' ὅπου ο Ἡρακλῆς οδήγησε στη γῆ τον Κέρβερο:... ἐν δὲ τῷ κόλπῳ τῆς παραλίας τὸ μὲν Ταΐναρον ἀκτὴ ἐστὶν ἐκκεκλιμένη, τὸ ἱερὸν ἔχουσα τοῦ Ποσειδῶνος ἐν ἄλσει ἰδρυνόμενον· πλησίον δ' ἐστὶν ἄντρον, δι' οὗ τὸν Κέρβερον ἀναχθῆναι μυθεύουσιν ὑφ' Ἡρακλέους ἐξ ἄδου²⁴.

Συχνές είναι και οι αναφορές του Πανσανία στο Ταΐναρο, καθώς και στον ναό του Ποσειδώνα στο ἔργο του Ἑλλάδος Περιήγησις: ...τέμενος Ποσειδῶνος -Ταινάριον δὲ ἐπονομάζουσιν-²⁵. Στο σχετικό απόσπασμα ο Πανσανίας υποστηρίζει πως κάποιοι συνδέουν το Ταΐναρο με τον μύθο του Ἡρακλή και την ἐξόδο του Κέρβερου ἀπὸ τον Ἄδη και καταγράφει μαρτυρίες που αφορούν στη μορφή και το ὄνομά του: ἐς θάλασσαν ἀνέχουσα ἄκρα Ταΐναρον, καὶ λιμένες ὃ τε Ἀχίλλειός ἐστι καὶ Ψαμαθοῦς, ἐπὶ δὲ τῇ ἄκρᾳ ναὸς εἰκασμένος σπηλαίῳ καὶ πρὸ αὐτοῦ Ποσειδῶνος ἄγαλμα. ἐποίησαν δὲ Ἑλλήνων τινὲς ὡς Ἡρακλῆς ἀναγάγοι ταύτη τοῦ Αἶδου τὸν κύνα, οὔτε ὑπὸ γῆν ὁδοῦ διὰ τοῦ σπηλαίου φερούσης οὔτε ἔτοιμον ὃν πεισθῆναι θεῶν ὑπόγαιον εἶναι τινα οἴκησιν ἐς ἣν ἀθροίζεσθαι τὰς ψυχάς. ἀλλὰ Ἐκαταῖος μὲν ὁ Μιλήσιος λόγον εὑρεν εἰκότα, ὅφιν φήσας ἐπὶ Ταϊνάρῳ τραφῆναι δεινόν, κληθῆναι δὲ Αἶδου κύνα, ὅτι ἔδει ἐν δολιχῇ τεθνάναι παραντίκα ὑπὸ τοῦ ἰοῦ, καὶ τοῦτον ἔφη τὸν ὅφιν ὑπὸ Ἡρακλέους ἀχθῆναι παρ' Εὐρυσθέα· Ὀμηρος δὲ -πρῶτος γὰρ ἐκάλεσεν Αἶδου κύνα ὄντινα Ἡρακλῆς ἦγεν -οὔτε ὄνομα

²¹ 2, 5, 12..

²² 8, 5, 1.

²³ Hodoep. Byz. 3, 1342-1343, 1364.

²⁴ 8, 5, 1.

²⁵ 3, 12, 5.

ἔθετο οὐδὲν οὔτε συνέπλασεν ἐς τὸ εἶδος ὥσπερ ἐπὶ τῇ Χιμαίρᾳ· οἱ δὲ ὕστερον Κέρβερον ὄνομα ἐποίησαν καὶ κυνὶ τᾶλλα εἰκάζοντες κεφαλὰς τρεῖς φασιν ἔχειν αὐτόν, οὐδὲν τι μᾶλλον Ὀμήρου κύνα τὸν ἀνθρώπων σὺντροφον εἰρηκότος ἢ εἰ δράκοντα ὄντα ἐκάλεσεν Αἰδου κύνα²⁶. Μεταφέρει, ἐπίσης, τὴν ἀποψη αὐτῶν που υποδεικνύουν τὴ Βοιωτία ὡς τόπο ἐξέλιξης τοῦ σχετικοῦ μύθου... ἐνταῦθα δὲ οἱ Βοιωτοὶ λέγουσιν ἀναβῆναι τὸν Ἡρακλέα ἄγοντα τοῦ Αἰδου τὸν κύνα²⁷ καὶ τῶν Ἑρμιονέων, που ἐντοπίζουν τις πύλες τοῦ Ἀδῆ στο Κλύμενον κοντὰ στὴ λίμνη Ἀχερουσία:.... ὁπισθεν δὲ τοῦ ναοῦ τῆς Χθονίας χωρία ἐστὶν ἃ καλοῦσιν Ἑρμιονεῖς τὸ μὲν Κλυμένον, τὸ δὲ Πλούτωνος, τὸ τρίτον δὲ αὐτῶν λίμνην Ἀχερουσίαν..., ἐν δὲ τῷ τοῦ Κλυμένου καὶ γῆς χάσμα· διὰ τούτου δὲ Ἡρακλῆς ἀνῆγε τοῦ Αἰδου τὸν κύνα κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ Ἑρμιονέων²⁸.

Πολλές εἶναι ἐπίσης οἱ αναφορές τῶν Λατίνων συγγραφέων στὸν τόπο τοῦ Ἀδῆ στο Ταίναρο. Ὁ Βιργίλιος στὴν *Αἰνείαδα* του μαρτυρεῖ τὴν κάθοδο τοῦ Ἡρακλῆ – Ἀλκίδῃ στὸν Ἀδῆ²⁹ καὶ τὴν ἀρπαγὴ τοῦ Κέρβερου, χωρὶς νὰ τὴν τοποθετεῖ στο Ταίναρο:

*Tartareum ille manu custodem in vincla petivit
ipsius a solio regis traxitque trementem;*³⁰.

Περιγράφει τὴ φρικιαστικὴ μορφή τοῦ Κέρβερου κατὰ τὴν ὑπνώσῃ του ἀπὸ τὴ Σίβυλλα:

*Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
personat, adverso recubans immanis in antro.
cui vates horrere videns iam colla colubris
melle soporatam et medicatis frugibus offam
obicit*³¹.

Απὸ τὴ συγκριτικὴ μελέτῃ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Favolius προκύπτουν γλωσσικὲς ομοιότητες με τὰ *Georgica* τοῦ Βιργιλίου:

²⁶ 3, 25, 4 -7.

²⁷ 9, 34, 5.

²⁸ 2, 35, 10-11.

²⁹ A. 6, 392.

³⁰ A. 6, 395 - 396.

³¹ A. 6, 417 - 421.

Virgilius, G. 4, 467 - 484

*Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
et caligantem nigra formidine lucum
ingressus, Manisque adiit regemque tremendum
nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
at cantu commotae Erebi de sedibus imis
umbrae ibant tenues simulacraque luce carentum,
quam multa in foliis avium se milia condunt,
Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber,
matres atque uiri defunctaque corpora vita
magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
impositique rogis iuvenes ante ora parentum,
quos circum limus niger et deformis harundo
Cocytus tarda palus inamabilis unda
alligat et novies Styx interfusa coerces.
quin ipsae stupuere domus atque intima Leti
Tartara caerulesque implexae crinibus anguis
Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
atque Ixionii vento rota constitit orbis.*

Favolius, *Hodoep. Byz.* 3, 1341-1374.

*Hinc propulsa ratis contis, leni actaque vento
Litora curva legit, sinuosaque stagna Laconum,
Taenariasque petit fauces, atri ostia Ditis.
.....³²
Scandimus, unde patet late prospectus in aequor.
Atque in declivi, tum qua procurrit in undas
Spartano tanquam praetenta peninsula ponto,
Exstat in obiectu rabidae spelunca Maleae
Dira domus, picea caligine semper abundans.
Spiritus unde putris, veluti graveolentis Averni.
Nidorem spurcum, et tetros expirat odores,
Sulfureosque velut ruptis fornacibus igneis,
Flammarumque globos non raro eructat in auras.
Hac olim Alcides, nisis si sit fabula vatum
Futilis, invasit Stygii penetralia Ditis,
Et caliganteis Erebi pervenit ad umbras.
Eduxitque ferum tenebrosae Noctis alumnum
Solutus in aethereas pavefactum Cerberon auras.*

Στα παραπάνω αποσπάσματα, τα σχετικά με τις Πύλες του Άδη και τον εντοπισμό τους στο Ταίναρο, αναγνωρίζουμε γλωσσικά δάνεια του Favolius από τον Βιργίλιο. Ο Favolius γνωρίζει πολύ καλά και έχει μελετήσει τον Βιργίλιο, όπως αποδεικνύεται από την γλωσσική εξέταση του τρίτου βιβλίου του *Hodoeporici Byzantini*³³ και στην προκειμένη περίπτωση υιοθετεί τις φραστικές επιλογές του για το Ταίναρο: *Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis*³⁴ και τις παραλλάσσει σύμφωνα με τις ανάγκες του κειμένου του: *Taenariasque petit fauces, atri ostia Ditis*³⁵. Και στους δύο συγγραφείς, Βιργίλιο και Favolius αναφέρεται το Έρεβος, η Στύγα και ο Κέρβερος. Ως προς την περιγραφή του σκότους του Κάτω Κόσμου, διαφέρουν τα εκφραστικά μέσα των δύο συγγραφέων και δεν υπάρχουν γλωσσικά δάνεια του Favolius από τον Βιργίλιο.

Ο Οράτιος στα *Carmina* αναφέρεται στην *horrida sedes* του Ταϊνάρου:

³² Από το απόσπασμα του Favolius αραλήφθηκαν οι στίχοι 1344 - 1361 που αφορούν στην προσόρμιση του πλοίου στο ακρωτήριο Ταίναρο, στη διανυκτέρευση των ταξιδιωτών και στην περιγραφή της επερχόμενης νύχτας και της αυγής που ακολουθεί.

³³ Ρ. Δημοπούλου, ό.π.: 98 - 99.

³⁴ G. 4, 467-468.

³⁵ *Hodoep. Byz.* 3, 1343.

*quo Styx et invisi horrida Taenari
sedes Atlanteusque finis
concutitur*³⁶.

Παρουσιάζει τον Κέρβερο ως τρικέφαλο: *trilingui ore*³⁷, ενώ σε μια διαφορετική προσέγγιση της τερατώδους μορφής του αποδίδονται στον φύλακα του Άδη εκατό κεφάλια:

*Quid mirum, ubi illis carminibus stupens
demittit atras belua centiceps
auris....*³⁸

Στην πρώτη ελεγεία του Τιβούλλου, επίσης, ο Κέρβερος με φοβερή όψη φιδιού φυλάσσει τις φημισμένες Πύλες:

*Tunc niger in porta serpentum Cerberus ore
Stridet et aeratas excubat ante fores*³⁹.

Ο Ηρακλής αναφέρεται και στις *Heroides* του Οβιδίου με το προσώνυμο Αλκίδης: *Alcide*⁴⁰ όπου και γίνεται σύντομη μνεία στον άθλο με τον Κέρβερο:

*inque canes totidem trunco digestus ab uno
Cerberos implicitis angue minante comis;*⁴¹

Στις *Metamorphoses* ο Οβίδιος ανακαλεί την έξοδο του σιδεροδέσμιου Κέρβερου στο φως της ημέρας:

*est via declivis, per quam Tirynthius heros
restantem contraque diem radiosque micantes
obliquantem oculos nexis adamante catenis
Cerberon abstraxit, rabida qui concitus ira
implevit pariter ternis latratibus auras
Et sparsit virides spumisalpentibus agros*⁴²;

³⁶ *Carm.* 1, 34, 10-12.

³⁷ *Carm.* 19, 31 – 32.

³⁸ *Carm.* 2, 13, 33 – 35.

³⁹ *El.* 1, 3, 71-72.

⁴⁰ *H.* 9, 75.

⁴¹ *H.* 9, 93-94.

⁴² *Met.* 7, 410 – 415.

Ο Λουκανός αναφέρεται στα σκοτεινά σπήλαια του Πλούτωνα και τις πύλες του Ταϊνάρου, θλιβερό σύνορο του Κάτω Κόσμου:

*Haud procul a Ditis caecis depressa cavernis
in praeceps subsedit humus, quam pallida pronis
urguet silva comis et nullo vertice caelum
suspiciens Phoebo non pervia taxus opacat.
marcentes intus tenebrae pallensque sub antris
longa nocte situs numquam nisi carmine factum
lumen habet. Non **Taenariis** sic **faucibus** aer
sedit iners, maestum mundi confine latentis
ac nostri, quo non metuant admittere manes
Tartarei reges.*⁴³

Ο Πομπώνιος Μέλας εντοπίζει τον ναό του Ποσειδώνα στο Ταίναρο, όπου βρίσκεται και η μυθική σπηλιά: *in ipso Taenaro Neptuni templum et specus, illi quem in Ponto Acherusium diximus facie et fabula similibus*⁴⁴.

Σύντομες τοπογραφικές αναφορές στο ακρωτήριο Ταίναρο απαντούν και στον Ήλινιο: *Taenaro promunturio*⁴⁵, *a Taenaro Laconicae promunturio*⁴⁶. Μνημονεύεται, επίσης, ο μύθος του Ηρακλή και η έξοδος του Κέρβερου από τον Άδη, χωρίς να συνδέεται ωστόσο με το Ταίναρο, αλλά με την Ηρακλεία του Πόντου: *ortum fabulae narravere e spumis Cerberi canis extrahente ab inferis Hercule ideoque apud Heracleam Ponticam, ubi monstratur is ad inferos aditus, gigni*⁴⁷.

Ο Ηρακλής πρωταγωνιστεί στις δύο τραγωδίες του Σενέκα *Hercules Furens* και *Hercules Oetaeus*. Από τον *Hercules Furens* αντλούμε πληροφορίες για το σχετικό άθλο του Ηρακλή⁴⁸. Ο Σενέκας σκιαγραφεί τον σκοτεινό κόσμο των Νεκρών που φυλάσσεται από τον Κέρβερο⁴⁹, εντοπίζει τις πύλες του Άδη σε σπηλιά στο Ταίναρο και περιγράφει τα φοβερά σκοτάδια του Κάτω Κόσμου:

Spartana tellus nobile attollit iugum,

⁴³ B. C. 6, 642-651.

⁴⁴ *Chor.* 2, 51, 3 - 4.

⁴⁵ *H.N.* 4, 5 (7).

⁴⁶ *H.N.* 5, 5 (5).

⁴⁷ *H.N.* 27, 2 (4-5).

⁴⁸ *Her. Fur.* 50 κ.έ., 760 κ.έ.

⁴⁹ *Her. Fur.* 50-63.

*densis ubi aequor Taenarus silvis premit;
 hic ora solvit Ditis invisi domus
 hiatque rupes alta et immenso specu
 ingens vorago faucibus vastis patet
 latumque pandit omnibus populis iter.
 non caeca tenebris incipit primo via;
 tenuis relictæ lucis a tergo nitor
 fulgorque dubius solis afflicti cadit
 et ludit aciem: **nocte sic mixta solet
 praebere lumen** primus aut serus dies.
 hinc ampla vacuis spatia laxantur locis,
 in quae omne mersum penetrat humanum genus⁵⁰.*

Αναφορές στις Πύλες του Ταινάρου και απηχήσεις του άθλου του Ηρακλή απαντούν και στον *Hercules Oetaeus*:

*Quin per Taenarias fores
 manes cum tacitos adit
 maerentem feriens chelyn,
 cantu Tartara flebili
 et tristes Erebi deos
 uicit nec timuit Stygis
 iuratos superis lacus⁵¹.*

*Ad Tartara olim regnaque, o nate, ultima
 rediturus ibas-quando ab inferna Styge
 remeabis iterum? non ut et spoliū trahas
 rursusque Theseus debeat lucem tibi-
 sed quando solus? mundus impositus tuas
 compescet umbras teque Tartareus canis
 inhibere poterit? quando Taenarias fores
 pulsabis, aut quas mater ad fauces agar
 qua mors aditur?⁵²*

Αλλά και σε άλλα έργα τού Σενέκα, όπως στις *Troades* και στη *Phaedra* εντοπίζονται μνείες για τις πύλες του Ταινάρου και το γνωστό σπήλαιο:

*... Taenara et aspero
 regnum sub domino limen et obsidens*

⁵⁰ Her. Fur. 662-674.

⁵¹ Her. O. 1061-1067.

⁵² Her. O. 1765 -1773.

*custos non facili Cerberus ostio
rumores vacui verbaque inania
et par sollicito fabula somnio*⁵³.

*Pallidi fauces Averni vosque, Taenarei specus,
unda miseris grata Lethes vosque, torpentes lacus,*⁵⁴

Ο άγρυπνος φύλακας του Κάτω Κόσμου, σύμφωνα με τον Σενέκα, ο Κέρβερος τρομάζει με την φοβερή μορφή του:

*Post haec avari Ditis apparet domus:
hic saevus umbras territat Stygius canis,
qui terna vasto capita concutiens sono
regnum tuetur. sordidum tabo caput
lambunt colubrae, viperis horrent iuba
longusque torta sibilat cauda draco*⁵⁵.

και οι αλυσίδες του αντηχούν στη γη:
*Nunc Herculeis percussa sonent
Pectora palmis, mundum solitos
Ferre lacertos verbera pulsant
Victrix manu; gemitus vastos
Audiat aether, audiat atri
Regina poli vastique ferox
Qui colla gerit vincta catenis
Imo latitans Cerberus antro*⁵⁶;

Σκιαγραφείται ως *custos opaci pervigil regni canis*⁵⁷ και η έξοδός του από τον Κάτω Κόσμο αποδίδεται στον Αλκίδη - Ηρακλή:

*Tum gravia monstri colla permulcens manu
adamante texto vincit; oblitus sui
custos opaci pervigil regni canis
componit aures timidus et patiens trahi
erumque fassus, ore summisso obsequens,
utrumque cauda pulsat anguifera latus.
postquam est ad oras Taenari ventum et nitor
percussit oculos lucis ignotae novos*

⁵³ Tro. 402-406.

⁵⁴ Phaed. 1201- 1202.

⁵⁵ Her. F. 782-787

⁵⁶ Her. F. 1100 – 1107.

⁵⁷ Her. F. 809.

*resumit animos victus et vastas furens
quassat catenas; paene victorem abstulit
prorumque retro vexit et mouit gradu.
tunc et meas respexit Alcides manus;
geminis uterque viribus tractum canem
ira furem et bella temptantem inrita
intulimus orbi. vidit ut clarum diem
et pura nitidi spatia conspexit poli,
[oborta nox est, lumina in terram dedit]
compressit oculos et diem invisum expulit
faciemque retro flexit atque omni petit
cervice terram; tum sub Herculeas caput
abscondit umbras. densa sed laeto venit
clamore turba frontibus laurum gerens
magnique meritis Herculis laudes canit⁵⁸.*

Στο *Agamemnon* του Σενέκα ο Κέρβερος παρουσιάζεται ως φύλακας των μήλων των Εσπερίδων και οδηγείται από τον Ηρακλή στον Επάνω Κόσμο:

*Audivit sonitum crepitante lamna
Frigidus custos nescius somni
Linqueret cum iam nemus omne fulvo
Plenus Alcides vacuum metallo.
Tractus ad caelum canis inferorum
Triplici catena tacuit nec ullo
Latravit ore,
Lucis ignotae metuens colorem⁵⁹.*

Ο Στάτιος περιγράφει τα σκοτάδια του Κάτω Κόσμου και τις πύλες του Άδη στο Ταίναρο:

*..... illa per umbras
et caligantes animarum examine campos
Taenariae limen petit inremeabile portae⁶⁰.*

Αναφέρεται στον Μαλέα, στο απότομο ακρωτήριο του Ταινάρου που πλήττεται από τους ορμητικούς ανέμους και σχετίζεται με τον Κάτω Κόσμο:

⁵⁸ *Her. F.* 807 – 829.

⁵⁹ *Ag.* 855 – 862.

⁶⁰ *Theb.* 1, 94 -96.

*Est locus - Inachiae dixerunt Taenara gentes-,
qua formidatum Maleae spumantis in auras
it caput et nullos admittit culmine visus.
stat sublimis apex ventosque imbresque serenus
despicit et tantum fessis insiditur astris.
illic exhausti posuere cubilia venti,
fulminibusque iter est; medium cava nubila montis
insumpsere latus, summos nec praepetis alae.
plausus adit colles, nec rauca tonitrua pulsant.
ast ubi prona dies, longos super aequora fines
exigit atque ingens medio natat umbra profundo.
interiore sinu frangentia litora curvat
Taenaros, expositos non audax scandere fluctus.
illic Aegaeo Neptunus gurgite fessos
in portum deducit equos, prior haurit harenas
ungula, postremi solvuntur in aequora pisces.
hoc, ut fama, loco pallentes devius umbras
trames agit nigrique Iovis vacua atria ditat
mortibus⁶¹.*

Σύντομες, ωστόσο, είναι οι αναφορές του Στατίου στον φοβερό Κέρβερο: ...*Letique triformis/ ianitor agricolas campis auditus abegit*⁶² και την έξοδο του με τον Αλκίδη – Ηρακλή από τον Κάτω Κόσμο:

*me ferus Alcides tum cum custode remoto
ferrea Cerberae tacuerunt limina portae;*⁶³

Ο Απουλῆιος εντοπίζει τον Κέρβερο στα Τάρταρα: *Illud horae memini me terra dehiscente ima Tartara inque his canem Cerberum prorsus esurientem mei prospexisse.*⁶⁴ και κατατάσσει την αρπαγή του από τον Ηρακλή στους περίφημους άθλους του ήρωα: ...*ad exemplum duodeni laboris Herculei numerare vel trigemino cor-pori Geryonis vel triplici formae Cerberi totidem pe-rempptos utres coaequando*⁶⁵.

Οι προσεγγίσεις του μυθικού Κέρβερου από τον Υγίνο ποικίλουν: του αποδίδει την φύλαξη του χρυσόμαλλου δέρατος: ...*Cerberus, draco qui pellem auream arietis Colchis servabat,*⁶⁶ των μήλων των Εσπερί-

⁶¹ Theb. 2, 32 - 50.

⁶² Theb. 2, 53 - 54.

⁶³ Theb. 8, 55 - 56.

⁶⁴ Met. 1, 15.

⁶⁵ Met. 3, 19, 3-6

⁶⁶ Fab. pr. 39, 1 - 2

δων: ...*canis Cerberus triceps, draco qui mala Hesperidum trans oceanum servabat*⁶⁷ και συνδέει την έξοδο του από τον Κάτω Κόσμο με την κλοπή των μήλων και την παράδοσή τους στον Ευρυσθέα: *draconem immanem Typhonis filium, qui mala aurea Hesperidum servare solitus erat, ad montem Atlantem interfecit, et Eurystheo regi mala attulit. canem Cerberum Typhonis filium ab inferis regi in conspectum adduxit*⁶⁸. Ο Υγίνος περιορίζεται σε σύντομες αναφορές του μύθου της καθόδου του Ηρακλή στον Άδη με σκοπό να οδηγήσει τον Κέρβερο στη γη: *Hercules Iouis filius ad canem Cerberum educendum*⁶⁹ και *qui cum per insulam Taenariam ad inferos descendissent et de qua re venissent indicarent Plutoni, a furiis strati diuque lacerati sunt. quo Hercules ad canem tricipitem ducendum cum venisset, illi fidem eius implorarunt; qui a Plutone impetrauit eosque inco-/lumes eduxit*⁷⁰.

Από την εξέταση των πιο πάνω χωρίων των Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων για τον σχετικό μύθο προκύπτει ότι ο Favolius είχε υπόψη του τα αποσπάσματα αυτά στη δική του περιγραφή. Δεν αποδεικνύεται όμως από τη σύγκριση του κειμένου του Favolius προς αυτά ότι ο συγγραφέας του *Hodoeporici Byzantini* είχε ένα και μόνο πρότυπο. Τα γλωσσικά δάνεια υποδεικνύουν ότι ο Βιργίλιος αποτέλεσε μια δυναμική πηγή του. Ωστόσο το έντονα λυρικό ύφος της διήγησης του Κάτω Κόσμου από τον Favolius οδηγεί την έρευνά μας στην αναζήτηση γλωσσικών δανείων και από άλλους κλασικούς, που δεν αφορούν στον συγκεκριμένο μύθο.

Ο χαρακτηρισμός για τον Άδη: *Dira domus*⁷¹ θυμίζει τον Σίλιο τον Ιταλικό: *dira domus*⁷²:

Η έκφραση *picea caligine*⁷³ του Favolius απαντά στον Βιργίλιο: *ad caelum picea crassus caligine nubem*⁷⁴, τον Οβίδιο: *terribilem picea tectus caligine vultum*;⁷⁵ και *quoque eat aut ubi sit, picea caligine tec-*

⁶⁷ Fab. 151, 1-2

⁶⁸ Fab. 30, 12 -13.

⁶⁹ Fab. 251, 1.

⁷⁰ Fab. 79, 2 - 3.

⁷¹ Hodoep. Byz. 3, 1366.

⁷² Pun. 6, 149.

⁷³ Hodoep. Byz. 3, 1366.

⁷⁴ G. 2, 309.

⁷⁵ Met. 1, 265.

tus⁷⁶, αλλά και στον Σίλιο τον Ιταλικό: *exundat fumans piceus caligine uertex*.⁷⁷ και *nigranti piceus sensim caligine uertex*.⁷⁸

Ο Favolius αφιερώνει το ακόλουθο δίστιχο στην περιγραφή του Άδη:

*Spiritus unde putris, veluti graveolentis Averni.
Nidorem spurcum, et tetros exspirat odores*⁷⁹,

Αποδίδει στην Άορνο τον χαρακτηρισμό *graveolentis*, υιοθετώντας τη φράση του Βιργιλίου: *Inde ubi venere ad fauces grave olentis Averni*⁸⁰ αλλά συνενώνει σε μια λέξη το επίρρημα *grave* και τη μετοχή *olenti*: *graveolentis*. Χαρακτηρίζει τις οσμές ως *tetros odores*, όπως και ο Κολουμέλλας: *sed in ea parte quae tetrus latrinae sterquiliniique et a balinei libera est odoribus*⁸¹. Ο Favolius χρησιμοποιεί το ρήμα *exspirat* όπως ακριβώς ο Βαλέριος Φλάκκος στην περιγραφή των οσμών που εκβάλλει η Άορνος: *fragrat acerbus odor patriique exspirat Averni/ halitus*.⁸²

Στο ακόλουθο σχήμα φαίνονται καθαρά τα γλωσσικά δάνεια του Favolius:

Virgilius, G. 1, 471-473

.....quotiens Cyclopus effervere in agros
vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
flammarumque globos liquefactaque volvere
saxa!

Plinius, H.N. 2, 107 (234)

in Aetnae radicibus, fragrantis in tantum, ut
quinguenta, centena milia passuum harenas
flammarum globo eructet.

Favolius, Hodoep. Byz. 3, 1366-1368

*Nidorem spurcum, et tetros exspirat odores,
Sulfureosque velut ruptis fornacibus igneis,
Flammarumque globos non raro eructat in
auras.*

Στον στίχο 1368 ο Favolius, χρησιμοποιεί την έκφραση *globos flammarum*, στην περιγραφή του Άδη ενώ ο Βιργίλιος αναπαριστά την Αίτνα. Διαφοροποιείται επίσης από τον Βιργίλιο, υιοθετώντας, όπως και ο Πλίνιος, το ρήμα *eructat* αντί του *volvere*. Συνθέτει, δηλαδή, την περι-

⁷⁶ Met. 2, 233.

⁷⁷ Pun. 2, 631.

⁷⁸ Pun. 4, 306.

⁷⁹ Hodoep. Byz. 1367 -1368.

⁸⁰ A. 6, 201.

⁸¹ R. R. 9, 5, 1 - 2.

⁸² Argon. 4, 493- 494.

γραφή του, συνδυάζοντας το δίστιχο του Βιργιλίου με τον παραλλαγμένο στίχο του Πλινίου. Δημιουργεί έτσι ένα νέο δίστιχο με τα εκφραστικά μέσα δύο επιφανών συγγραφέων και αποκαλύπτει όχι μόνο την βαθιά γνώση της Λατινικής, αλλά και την ικανότητα του να προσαρμόζει στη δική του σύνθεση τα γλωσσικά του δάνεια. Απηχήσεις του συγκεκριμένου αποσπάσματος του Βιργιλίου εντοπίζουμε και στον Σίλιο τον Ιταλικό, ο οποίος δανείζεται την έκφραση *globos flammaram: cum fervore globos flammaram et culmina torret.*⁸³, ενώ στην *Aetna* της *Appendix Vergiliana*, παραλλάσσεται η έκφραση *ruptis fornacibus: Aetna mihi ruptique cavis fornacibus ignes*⁸⁴, *nam quondam ruptis excanduit Aetna cavernis,/ et, velut eversis penitus fornacibus ingens/ evecta in longum lapidis fervoribus unda*⁸⁵.

Η φραστική επιλογή του Favolius για τον Άδη: *invasit Stygii penetralia Ditis*⁸⁶ παραπέμπει στη διήγηση του Απουλήιου όταν με τις ίδιες λέξεις αναφέρεται στα σκοτάδια του Αχέροντα:

*feros demearis, ibi quoque in ipso subterraneo semirutundo me, quam uides, Acherontis tenebris interlucentem Stygiisque penetralibus regnantem, campos Elysios incolens ipse, tibi propitiam frequens adorabis. Quodsi sedulis obsequiis et religiosis ministeriis*⁸⁷

Τα σκοτάδια που διέρχεται ο Ηρακλής στον Κάτω Κόσμο, καθώς οδηγεί τον Κέρβερο στη γη, χαρακτηρίζονται από τον Favolius με το μετοχικό επίθετο *caliganteis*⁸⁸. Το *caligans* απαντά συχνά στον Στάτιο⁸⁹, ενώ ο Σίλιος ο Ιταλικός χρησιμοποιεί το *caligantes* στην περιγραφή του σκότους: *at iuxta caligantes longumque per aevum/infernis pressas nebulis pallente sub umbra/ Cimmerias iacuisse domos noctemque profundam/ Tartareae narrant urbis...*⁹⁰ και ο Βιργίλιος αναφέρεται με το ίδιο μετ. επιθ. για το άλσος: *lucum caligantem*⁹¹.

Στην περιγραφή του σκότους του Κάτω Κόσμου από τον Favolius: *Eduxitque ferum tenebrosae Noctis alumnum/ Solus in aethereas pave-*

⁸³ *Pun.* 5, 514.

⁸⁴ *Aetna* 1.

⁸⁵ *Aetna* 606-608.

⁸⁶ *Hodoep. Byz.* 3, 1371.

⁸⁷ *Met.* 11, 6, 26.

⁸⁸ *Hodoep. Byz.* 3, 1372.

⁸⁹ *Theb.* 1, 95. 1, 325. 4, 539. 7, 470. 9, 367. 10, 287.

⁹⁰ *Pun.* 12, 130 - 133.

⁹¹ *G.* 4, 468.

factum Cerberon auras.⁹² αναγνωρίζουμε γλωσσικές επιδράσεις από τον Σενέκα: *uincite saeptam nocte tenebrosi specus*,⁹³ αλλά και τον Σίλιο τον Ιταλικό: *et palmas tendens: 'hos,' inquit, 'Noctis alumna'*.⁹⁴ Ο Favolius χαρακτηρίζει τον Κέρβερο *pavefactum*⁹⁵ (στ.1374), επίθετο που δανείζεται από τον Οβίδιο⁹⁶.

Συμπερασματικά, όπως προκύπτει από την εξέταση και την παραβολή των μαρτυριών Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων, ο Favolius αξιοποιεί με ιδιαίτερη ευρηματικότητα τις πηγές του για να συνθέσει τη δική του μυθική διήγηση. Ειδικότερα, οι σύντομες τοπογραφικές πληροφορίες για τη θέση του Ταινάρου, στις ακτές της Λακωνίας κοντά στο ακρωτήριο Μαλέα, προέρχονται από τον Στράβωνα, στον οποίο ο συγγραφέας ανατρέχει συχνά. Η γνώση του μύθου προέρχεται από την ελληνική και λατινική γραμματεία. Οι εκτενείς αναφορές του Σενέκα στον Ηρακλή, στα δύο σχετικά έργα του, η παράθεση του μύθου στον Οβίδιο, οι μοναδικές περιγραφές του Κάτω Κόσμου από τον Βιργίλιο και το κείμενο του Σίλιου του Ιταλικού με τις απηχήσεις του Βιργιλίου, συνιστούν τις ευρύτερες, όχι όμως και τις μοναδικές, πηγές του Favolius.

Οι φραστικές επιλογές, στην αρχή της περιγραφής του, υποδεικνύουν ως πρώτη πηγή το αντίστοιχο χωρίο των *Γεωργικών* του Βιργιλίου, οι ομοιότητες όμως περιορίζονται μόνο στην κοινή εισαγωγική φράση και στη θεματική της περιγραφής του Κάτω Κόσμου. Ο Favolius, αφορμώμενος από το χωρίο αυτό προχωρεί στη δική του σύνθεση, σε μια λυρική περιγραφή, που ενισχύεται γλωσσικά με πλήθος δανείων από τους Λατίνους συγγραφείς. Ο δημιουργικός συνδυασμός και η ανάμειξη γλωσσικών όρων από τον Βιργίλιο, τον Πλίνιο και τον Σίλιο τον Ιταλικό για τη σύνθεσή του, επιτρέπει να υποθέσουμε ότι ο Favolius, υπήρξε βαθύς γνώστης κλασικών κειμένων και αριστοτεχνικός δεξιότηχης στον δανεισμό τους.

Έτσι, αποδεικνύεται η λατινομάθεια του Favolius, όπως και το γεγονός ότι ο λόγιος περιηγητής αφορμώμενος από την περιγραφή του ταξιδιού της επιστροφής του από την Κωνσταντινούπολη στη Βενετία, χρησιμοποιεί γνωστούς μύθους, κοινούς τόπους στα κλασικά κείμενα, και τους εντάσσει με τον δικό του τρόπο στην αφήγησή του. Ο Favolius με την επιλογή του να συνθέσει ένα έμμετρο έπος, αποκαλύπτει

⁹² Hodoep. Byz. 3, 1373-1374.

⁹³ Ag. 999.

⁹⁴ Pun. 2, 531.

⁹⁵ Hodoep. Byz. 3, 1374.

⁹⁶ Met. 9, 314. 13, 878. 15, 636.

το λογοτεχνικό του ταλέντο, προσδίδοντας προσωπική μορφή και λυρικό ύφος στη διήγησή του.

Το έργο του, λοιπόν, εντάσσεται στην Λογοτεχνία της Αναγέννησης και ειδικότερα στα Λογοτεχνικά Περιηγητικά κείμενα.